

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економічної теорії та права

Єрофеєнко Л.В., асистент

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Комерційне право»

для студентів спеціальності 6.092500 «Менеджмент організацій»

ГОСПОДАРСЬКО - ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Харків – 2007

ЗМІСТ

- 1. ПРАВОВА ОСНОВА, ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 2. ФУНКЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 3. ЗМІСТ ТА ФОРМА ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ.**
- 4. ПОРЯДОК УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.**
- 5. ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ.**

1. Правова основа, поняття та види господарського договору

Легальне визначення господарсько-договірних зобов'язань закріплене у ст. 179 Господарського кодексу України. *Це майново-господарські зобов'язання*, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами на підставі господарських договорів.

Підставою виникнення господарсько-договірного зобов'язання є господарський договір. Законодавство не містить легального визначення поняття «**господарський договір**», однак ст. 626 Цивільного кодексу України **визначає договір** як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Категорії «договір» і «господарський договір» співвідносяться як загальне та особливе. Під господарським договором розуміється угода майнового характеру між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами, що встановлює, змінює або припиняє права та обов'язки сторін при здійсненні господарської діяльності.

Господарський договір — це регулятор конкретних господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності, підстава виникнення господарсько-договірних зобов'язань.

Господарський договір - це угода суб'єктів господарювання, що спрямована на встановлення, зміну або припинення між ними господарських зобов'язань і передбачає їхнє співробітництво в досягненні визначених нею господарських (комерційних) результатів.

Господарський договір - це правовий документ, у якому фіксується факт угоди та зміст зобов'язань сторін.

Різноманітність господарської діяльності обумовлює широке коло господарських договорів. Тому їх класифікують за кількома критеріями.

1. За суб'єктним складом:

- 1) двосторонні (поставка продукції, купівля-продаж);
- 2) багатосторонні договори (договір лізингу).

2. Залежно від розподілу прав і обов'язків:

- 1) односторонньо-зобов'язуючі (тільки одна сторона зобов'язана вчинити певні дії на користь іншої, а остання має лише права – договір позики);
- 2) двосторонньо-зобов'язуючі (обидві сторони пов'язані взаємними правами та обов'язками – договір купівлі-продажу).

3. Залежно від характеру переміщення матеріальних благ:

- 1) відплатні – дія однієї сторони обов'язково потребує відповідної майнової дії іншої (купівля-продаж, постачання);
- 2) безоплатні – надання майна здійснюється лише однією стороною без одержання зустрічного надання від другої сторони (договір безоплатного користування майном).

4. Залежно від юридичної підстави укладення договору:

- 1) плановані ~ укладаються на підставі державних замовлень, обов'язкових для прийняття певними господарськими суб'єктами: державними підприємствами, підприємствами-монополістами;
- 2) регульовані – укладаються на підставі господарських намірів сторін, юридично виражених істотними умовами договорів.

5. Залежно від способу та часу виникнення правовідносин:

- 1) консенсуальні - для їх укладання необхідне узгодження волі сторін щодо всіх істотних умов (договір купівлі-продажу, постачання);
- 2) реальні ~ для їх укладання необхідні не тільки узгодження волі сторін, а й виконання певних дій: передача речі – об'єкта договору (договір позики, договір перевезення).

6. За способом оферти і визначення змісту:

- 1) договори приєднання ~ це договори, у яких одна сторона заздалегідь встановлює істотні умови майбутнього договору. Іншій стороні залишається або

прийняти їх, або не вступати в договір (перевезення вантажів, страхування тощо);

2) договори, зміст яких сторони визначають при їх укладанні.

7. За регулятивними функціями:

1) попередній договір ~ це договір, що визначає умови, на яких сторони зобов'язуються у певний строк укласти в майбутньому господарський договір. Такий договір породжує обов'язок укласти до певного строку основний договір, а при ухиленні від його укладання ~ відшкодувати збитки потерпілій стороні;

2) основний договір ~ це договір, укладання якого передбачено попереднім договором.

8. Залежно від періодів виконання обов'язків:

1) генеральні договори ~ укладаються на весь період діяльності, яка регулюється. Генеральний договір визначає істотні умови співробітництва сторін протягом усього періоду здійснення відповідної діяльності, (будівництво АЕС);

2) поточні (разові) договори ~ укладаються на підставі генерального договору як такі, що розраховані на короткі проміжки часу. Поточні договори, як правило, не включають умов, не передбачених генеральним договором, а лише їх конкретизують.

2. Функції господарських договорів

Функції господарських договорів – це передбачені або санкціоновані законом регулятивні властивості його як юридичного акта, завдяки яким врегульовуються відповідні господарські відносини.

Загальними функціями договору є:

- 1) регулятивна (договір регулює відносини між сторонами на підставі закону, але з урахуванням специфіки конкретного господарського зв'язку);
- 2) координаційна (договір як засіб узгодження, координації дій відповідно до економічних інтересів і намірів);
- 3) інформаційна (договір завдяки формальній визначеності його умов включає в себе інформацію про правове становище сторін у договорі, яка необхідна сторонам, у відповідних випадках – юрисдикційним органам, третім особам);
- 4) контрольна (за допомогою договору здійснюється контроль за ефективністю діяльності суб'єктів господарювання);
- 5) гарантійна (лише завдяки договору включаються в дію такі правові гарантії виконання договірних зобов'язань, як неустойка, гарантія, застава тощо);
- 6) правозахисна (договір є правовою формою відносин, тобто формою, в межах якої забезпечується примусове виконання зобов'язань сторін шляхом використання майнових санкцій, засобів оперативного впливу).

3. Зміст та форма господарського договору

При укладенні господарських договорів сторони можуть визначати **зміст договору** на основі:

вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству;

примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст;

типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України;

договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту.

Господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів.

Зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, спрямованою на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань, як погоджені сторонами, так і ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов.

Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода.

При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Умови про *предмет* у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів.

Відповідно до загального правила, договірні зобов'язання повинні виконуватися у встановлений строк. Однак можливо також їхнє дострокове виконання, якщо це передбачено законом, договором або плановим актом.

Під строком дії господарського договору розуміється час, впродовж якого існують господарські зобов'язання сторін, що виникли на основі цього договору. Розрізняють договори з визначеним строком дії і договори, у яких строк визначений моментом вимоги. На практиці суб'єкти господарювання часто використовують формулювання, відповідно до якого договір діє до повного виконання сторонами прийнятих на себе зобов'язань. На зобов'язання, що виникли у сторін до укладання ними господарського договору, не поширюються умови укладеного договору в тому випадку, якщо договором не буде передбачене інше. Закінчення строку дії господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за порушення умов договору, що мало місце під час дії договору.

Ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування. Зміна ціни після укладання договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом, однак зміна ціни в договорі після його виконання не допускається. Якщо ціна в договорі не встановлена і вона не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги на момент укладання договору. При досягненні відповідної угоди сторін у господарському договорі можуть бути

передбачені доплати до встановленої ціни за продукцію (роботи, послуги) вищої якості або виконання робіт у скорочений строк порівняно з нормативними.

Господарський договір за загальним правилом укладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

4. Порядок укладання господарських договорів

Укладання господарського договору — це зустрічні договірно-процедурні дії двох або більше господарюючих суб'єктів щодо вироблення умов договору, які відповідають їх реальним намірам та економічним інтересам, а також юридичне оформлення договору (надання цим умовам певної форми) як правового акта.

Розрізняють конкурентні (торги: аукціони, тендери; конкурси) і неконкурентні способи укладання договорів.

Неконкурентні способи укладання господарських договорів:

- 1) шляхом проведення прямих переговорів повноважними представниками сторін, що завершуються підписанням договору як єдиного документа;
- 2) шляхом направлення однією стороною іншій стороні проекту договору та узгодження позицій сторін щодо умов.

Господарський договір за загальним правилом викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Зокрема, такі господарські договори, як договори поставки, міни, купівлі-продажу, можуть укладатися у формі єдиного письмового документа, що підписують сторони. Крім того, договірні відносини між сторонами можуть бути встановлені у спрощений спосіб — шляхом обміну документами за допомогою поштового, телеграфного, телетайпного, телефонного, електронного або іншого зв'язку, що дозволяє вірогідно установити, що документ виходить від сторони за договором. При цьому пропозиція укласти договір повинна бути чітко висловлена і виражати дійсний намір суб'єкта господарювання укласти договір. Пропозиція вважається досить визначеною, якщо в ній зазначені всі істотні умови договору або порядок їхнього визначення.

Письмовою формою договору визнається також підтвердження прийняття до виконання замовлення покупця. Постачання продукції, що не розподіляється

в централізованому порядку, здійснюється безпосередньо за замовленнями покупців, які не відхилені постачальниками, якщо в зазначених замовленнях є дані щодо кількості, розгорнутої номенклатури, якості продукції, строків постачання, ціни, інших необхідних для здійснення постачання даних.

Разом з тим, якщо в законодавстві встановлені спеціальні вимоги до форми і порядку укладання певних видів договору, від яких сторони не мають права відступати.

Право запропонувати проект договору надано будь-якій зі сторін договору. У разі якщо проект договору викладено як єдиний документ, він має бути наданий другій стороні для узгодження його умов у двох примірниках.

Сторона, яка одержала проект договору, в тому випадку якщо вона згодна з його умовами, повинна оформити договір і направити один примірник договору другій стороні або надіслати відповідь на лист, телеграму, телефонограму і т.п. Для таких дій сторони встановлений двадцятиденний строк з моменту одержання проекту договору.

У тому випадку, якщо сторона, яка одержала проект договору, не згодна з окремими умовами договору, ця сторона складає протокол розбіжностей, про що робиться обов'язкове застереження в договорі, і в двадцятиденний строк надсилає другій стороні два екземпляри протоколу розбіжностей разом з підписаним договором.

Сторона, яка одержала протокол розбіжностей до договору, зобов'язана розглянути його в двадцятиденний строк, і в цей же проміжок часу вжити заходів для врегулювання розбіжностей з другою стороною і включити в договір всі прийняті нею пропозиції сторони, яка направила протокол розбіжностей. Однак можлива ситуація, у якій сторонам навіть після прийняття всіх заходів щодо врегулювання розбіжностей не вдається дійти згоди по окремих умовах договору і ряд розбіжностей залишається неврегульованим. В цьому випадку сторона, яка одержала протокол розбіжностей, має право в двадцятиденний строк, відведений для розгляду протоколу розбіжностей, передати на розгляд суду неврегульовані розбіжності. Однак законодавцем

визначена умова, в залежність від якої ставиться можливість передачі на розгляд суду не врегульованих сторонами розбіжностей. Передати на розгляд суду переддоговірний спір сторона, яка одержала протокол розбіжностей, може лише у випадку одержання згоди на це від другої сторони. Ця умова не поширюється на переддоговірні спори, які виникають при укладанні договору, заснованого на державному замовленні, або укладання якого є обов'язковим для сторін на підставі закону, а також у тому випадку якщо сторона — виконавець за договором визнана монополістом на певному ринку товарів (робіт, послуг), і в інших випадках, установлених законом. Згідно з ч.2 ст. 187 Господарського кодексу України день набрання чинності рішенням суду, яким вирішено питання щодо переддоговірного спору, вважається днем укладення відповідного господарського договору, якщо рішенням суду не визначено інше.

У разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна зі сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Зміна та розірвання господарських договорів в односторонньому порядку не допускаються, якщо інше не передбачено законом або договором. Сторона договору, яка вважає за необхідне змінити або розірвати договір, повинна надіслати пропозиції про це другій стороні за договором.

Сторона договору, яка одержала пропозицію про зміну чи розірвання договору, у двадцятиденний строк після одержання пропозиції повідомляє другу сторону про результати її розгляду.

У разі якщо сторони не досягли згоди щодо зміни (розірвання) договору або у разі не одержання відповіді у встановлений строк з урахуванням часу поштового обігу, зацікавлена сторона має право передати спір на розгляд суду.

5. Виконання господарських договорів

Суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених Господарським кодексом, іншими законами або договором.

Застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє цього суб'єкта від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

Не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином.

Господарське зобов'язання підлягає виконанню за місцем, встановленим законом, господарським договором, або місцем, яке визначено змістом зобов'язання.

У разі якщо місце виконання зобов'язання не визначено, зобов'язання повинно бути виконано:

за зобов'язаннями, змістом яких є передача прав на будівлю або земельну ділянку, іншого нерухомого майна, – за місцезнаходженням будівлі чи земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

за грошовими зобов'язаннями – за місцем розташування управненої сторони на момент виникнення зобов'язання або за новим місцем її

розташування за умови, що управнена сторона своєчасно повідомила про нього зобов'язану сторону;

за іншими зобов'язаннями за місцезнаходженням постійно діючого органу управління (місцем проживання) зобов'язаної сторони, якщо інше не передбачено законом.

Забезпечення виконання господарських зобов'язань (ст.ст. 199 – 202 Господарського кодексу України, гл. 49 Цивільного кодексу України).

Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою.

Банківська гарантія є специфічним засобом забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні.

Зобов'язання за банківською гарантією виконується лише на письмову вимогу управненої сторони.

Гарант має право висунути управненій стороні лише ті претензії, висунення яких допускається гарантійним листом.

Загальні умови припинення господарських зобов'язань (ст. 202 Господарського кодексу України, гл. 50 Цивільного кодексу України):

- 1) виконанням, проведеним належним чином;
- 2) переданням відступного (грошей, іншого майна тощо);
- 3) зарахуванням зустрічної однорідної вимоги або страхового зобов'язання;
- 4) у разі поєднання управненої та зобов'язаної сторін в одній особі;
- 5) за згодою сторін (зокрема, угодою про заміну одного зобов'язання іншим між тими самими сторонами новацією, прощення боргу);

б) через неможливість виконання (у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає) та в інших випадках.

Господарське зобов'язання припиняється також у разі його розірвання або визнання недійсним за рішенням суду.

Господарське зобов'язання, що не відповідає вимогам закону, або вчинено з метою, яка явно суперечить інтересам держави і суспільства, або укладено учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним з них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути на вимогу однієї зі сторін або відповідного органу державної влади визнано судом **недійсним** повністю або частково.

Недійсною може бути визнано також нікчемну умову господарського зобов'язання, яка самостійно або в поєднанні з іншими умовами зобов'язання порушує права та законні інтереси другої сторони або третіх осіб. Нікчемними визнаються, зокрема, такі умови типових договорів і договорів приєднання, що:

виключають або обмежують відповідальність виробника продукції, виконавця робіт (послуг) або взагалі не покладають на зобов'язану сторону певних обов'язків;

допускають односторонню відмову від зобов'язання з боку виконавця або односторонню зміну виконавцем його умов.

Питання для самоконтролю:

1. *Що є підставою виникнення господарсько-договірних зобов'язань?*
2. *Дайте визначення поняття «господарський договір».*
3. *Різноманітність господарської діяльності обумовлює широке коло господарських договорів. Тому їх класифікують за кількома критеріями. Назвіть їх.*
4. *Що є функції господарських договорів?*
5. *На основі чого при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору ?*
6. *Дайте тлумачення поняття «укладання господарського договору». Назвіть неконкурентні способи укладання господарських договорів.*
7. *Назвіть загальні умови припинення господарських зобов'язань (ст. 202 Господарського кодексу України, гл. 50 Цивільного кодексу України).*